

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

Tér és hely összjátéka: Zora Neale Hurston kulturális terei
(The Interplay of Space and Place: Zora Neale Hurston's Cultural Spaces)

Szabó Péter

Témavezető: Dr. Abádi Nagy Zoltán

DEBRECENI EGYETEM
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Angol-amerikai Program
Debrecen, 2009

1. Az értekezés célkitűzése

A disszertáció az afroamerikai író és antropológus Zora Neale Hurston kulturális tereit vizsgálja, kitérve tér és hely kölcsönhatásának különböző aspektusaira a *Their Eyes Were Watching God* és a *Jonah's Gourd Vine* című regényekben. A sokáig elfeledett Hurston iránt újjáéledt érdeklődés az afroamerikai irodalmi tradíciót és kulturális identitást kereső afroamerikai közösségben megfigyelhető autentikusság-igénynek köszönhető. Hurston a Harlemi Reneszánsz jelentős alakja volt, és sokan az afroamerikai női írók elődjének tekintik. Amellett, hogy a regények az író művészetének csúcsát képviselik, a hurstoni kultúrafilozófia, térfelfogás, illetve az egyedi helyteremtés kiváló példái.

Regényeinek gazdagsága és vitalitása a kultúra és az afroamerikai autentifikáció egyénített módozatát tárja elénk, amely egy kulturális univerzum felépítését teszi lehetővé Hurston regényalakjai számára, annak sajátos feszültségeivel együtt. Ez az univerzum a Délel társított afroamerikai kulturális kontextusba ágyazódik, ugyanakkor sokrétű is, a belső heterogenitásnak és külső kontextusoknak—például a fehér szocio-kulturális környezetnek—köszönhetően.

A két regényben Hurston különböző paradigmákat bont ki. Ezek közül a legfontosabbakat és legjellemzőbbeket választottam ki részletesebb elemzésre, mivel egyedülálló szerepet játszanak Hurston tereinek feltárásában: ilyen a modernista nem-hely (*nonplace*), amely a kulturális teret a Harlemi Reneszánsz jegyébe állítja; a religio-kulturális tér, amely egyedi afroamerikai kozmológiai gondolkodásmódot mutat be; illetve a társadalmi nem tere, amelyben a női karakterek szubjektívációja nyer megerősítést a panoptikus szocio-politikai kontextus ellenére is.

Az egymást átfedő terekből kiindulva a célom az, hogy a két regény olvasása során kulturális-térszemléleti perspektívából világítsam meg Hurston filozófiájának gyakorlati

megvalósulását: terei afroamerikai artefaktumokat tartalmaznak, amelyekre játékos módon épít, és olyan afroamerikai kozmológiából és népi kultúrából eredeztethető technikát alkalmaz, amely a regényalakokat autentikus kulturális térben helyezi el. További közelítésben pedig Hurston helyteremtésének stratégiáját vizsgálom a regényalakok szubjektivációjában és kulturális bemerítkezésében játszott szerepe szempontjából.

2. Az alkalmazott módszerek vázolósa

Hurston regényeinek szoros olvasása során elsősorban a tér és a hely elméleteire támaszkodom. Felhasználom a Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty, Gaston Bachelard és Edward S. Casey által kidolgozott fenomenológiai megközelítést; illetve a tér és hely poszt-marxista képviselői, úgymint Michel Foucault, Henri Lefebvre, Edward W. Soja és David Harvey nézeteit. Elsősorban Casey-nek a hely belakásáról alkotott koncepcióját veszem alapul, illetve Foucault *heterotópiáját* (azaz a terek egymásmellé rendelésének elméletét) és a Lefebvre-féle szociális tértermelés koncepcióját. Annak érdekében, hogy a látszólag egymásnak ellentmondó elméleti iskolák között dialógust hozzak létre, olyan elméleteket alkalmazok, mint például Michel De Certeau *sétáló gyakorlatát* és Homi Bhabha *thirding/hibridizálás*-fogalmát (mind a két fogalom a szubjektum teret újraíró/értelmező tevékenységét jelöli), melyek segítségével a két iskola közötti ellentmondásokat is új megvilágításba helyezhetjük.

Mivel Hurston női író, ugyanakkor elismert antropológus is egy személyben, a disszertáció erősen támaszkodik az interdiszciplináris kérdezésmódra, az egyes fejezetek fókuszának megfelelően.

Írónők tereinek felvázolása során rámutatok az afroamerikai kultúra hurstoni megközelítésére: az „antropológiai nagyító” metaforikus alkalmazására, amely hozzásegíti

Hurstont ahhoz, hogy a közösség tagjává válása által képes legyen abba betekintést nyerni, miközben a kutatáshoz szükséges távolságot is képes megtartani. Fikció és kultúra ilyesfajta ötvözése szükségessé teszi Doris Bachmann-Medicknek az irodalomban lejátszódó antropológiai fordulatról szóló beszámolóját, valamint Janet Tallman etnográfiai regényértelmezését is bevonjam, annak érdekében, hogy rámutathassak a belülről történő írás hurstoni stratégiájára. Az író etnográfiai szövegekként prezentálja regényeit, így azok az afroamerikai performancia példáinak tekinthetők. Álláspontomat bizonyítandó, az afroamerikai kritikai irodalmat széles körben használom fel, például a Henry Louis Gates, Jr. által posztulált hurstoni *trickster performanciát* (amely szabályokat áthágó, mégis konformista közösségi tevékenységet jelöl) és Houston A. Baker *blues mátrix* és *földalatti performancia* koncepcióit (mind a két fogalom az afroamerikai közösség mélystruktúrájára utal és a szubjektum tevékenységének improvizatív, trickster jellegét hangsúlyozza). A két kutató elméleteinek segítségével megállapítható, hogy Hurston hibrid szubjektumai kulturális kontextusba ágyazódnak, és kulturális terének alapvetően az intrakommunális aspektusa hangsúlyos. Ez utóbbi Jack L. Daniel és Geneva Smitherman elméletében *call-and-response* kommunikációs mintaként jelenik meg, és kollektivistá világlátásra utal (ez a fogalom a közösség és az egyén közötti dialogicitást fejezi ki). Hurston regényei esetében az állapítható meg, hogy az egyén improvizatív törekvése valójában az afroamerikai közösség kulturális magját erősíti.

Elemző fejezetekben mutatom be az afroamerikai térgondolkodás alapvető stratégiáit Hurston antropológiai kutatása, Robert B. Stepto *felemelkedési és bemerítkezési narratívái* (az előbbi az egyént a faji elnyomás alól felszabadító Északra, míg az utóbbi az egyén számára a fekete közösségbe való bemerítkezést lehetővé tévő Délre utal), illetve Edward M. Pavlic *földfeletti-földalatti felemelkedés* fogalma alapján (a szembeállítás a fekete kommunális terek hangsúlyozását szolgálja). Hurston regényeiben a Stepto által felvetett horizontális mozgás,

Pavlic földalatti performanciájának vertikálitása, illetve a Hurston által megfigyelt helyteremtés dinamizmusa bizonyítja regényalakjainak szubjektivitását az afroamerikai közösségben bármilyen invertált helyen, legyen az nem-hely, szent vagy női hely.

Hurston helyei átmenetiséggel jellemezhetők, mégis állandósággal bírnak—antropológiai kategóriák, amelyek lefedhetők Marc Augé *nem-hely* („hely nélküliséget” jelölő fogalom, amely átmenetiségre utal, térből és időből nem eredeztethető gyökértelenségre) és Nancy D. Munn *negatív tér* koncepciójával (törzsi tagok rituális mozgásával kijelölt prehistorikus és ahistorikus térképződmény). Bár ezek a terminusok egymással ellentétesnek tűnnek, nagyon hasznosnak bizonyulnak abban, hogy Hurston helyeit a Harlem Reneszánsz viszonyában vizsgáljam. Kulturális tere a Dél világot öleli át, amely fekete nem-helyként a Harlem Reneszánsz modernista terével áll szemben. Lynda Marion Hill *imitáció* és *maszk* terminusait felhasználva, amelyek láthatóvá teszik Hurston *trickster* stratégiáját, rámutatok arra, hogy Hurston látszólagos merevsége autentikus kulturális performanciákat rejt magában. Értelmezhetetlenségük miatt, illetve antiszociális karakterükön keresztül Hurston helyei a mainstream tér szempontjából nem-helyként jelennek meg: Hurston univerzuma a fekete modernizmus keretein belül modernista hibrid térként kezelhető.

A liminalitás fontos szerepet játszik Hurston religio-kulturális terében, mivel a rituálék tekintetében párhuzamba állítható az afroamerikai életfelfogással. Peremhelyei periferizált, individuális tudatot feltételeznek, amelyek mindig egy adott tágabb szocio-kulturális térbe ágyazódnak be. Victor Turner *liminalitás* elmélete kiváló eszköze lehet Hurston *szent fekete kozmosza* (Eric C. Lincoln és Lawrence H. Mamiya így utal az afroamerikai vallásosságra) leírásának. Hurston peremhelyek köré építi fel religio-kulturális terét, mely terek nem egyértelműek a keresztyén és voodoo elemek ötvöződése és liminális karakterük miatt—azaz hibridek—, ám fontosságuk kétségtelen, mivel Hurston regényalakjai itt teljesítik ki identitásukat és a beavatási szertartás után az afroamerikai közösség tagjaiként lépnek elő.

Mircea Eliade szentről alkotott elmélete lehetővé teszi ama köztes állapot megértését, amely szükséges a hurstoni kulturális térbe történő bemenetkezéshez.

A társadalmi nem terének vizsgálata elengedhetetlenné teszi feminista gondolkodók és a feminista földrajz bevonását is. Az elméleti bevezetés fókuszait követve vizsgálódásom két irányt vesz. Egyrészt felvázolom a nemi tér—a feminista földrajztudóstól, Gillian Rose-tól, kölcsönzött terminussal a *transzparens tér*—normatív és hegemon aspektusait. A feminista diskurzusban a transzparens tér férfi homogén és nem vitatott teret jelöl, de a maszkulinitás szociális konstrukcióját is reprezentálja, amint arra rámutatnak Pierre Bourdieu és Hadas Miklós munkáira támaszkodva. A nemi térben a női testet inflexibilis helyeken szabályozzák, ahol a férfi tekintet alatt immobilissá lesz. Susan Bordo *felfogható test* és Foucault *engedelmes test* koncepciója hasznosak a társadalmi nemi szocializáció leírásában. Hurston női alakjai számára a transzparens férfi szociális tér kirekesztést, felügyeletet és szituáltságot eredményez. A női szociális tér feltérképezésében Judith Butler és afroamerikai (feminista) gondolkodók elméletét hívom segítségül, hogy bemutassam a férfi szociális tér nőkre gyakorolt hatását: a gender koncepciók öngenerálókká válnak és a nők szabályozásában a női közösség diszpozitívva formálódik. Másrészt Hurston női karakterei kifejezésre juttatják szubjektivitásukat is, szociálisan és individuálisan újraírva a teret, bizonyítva azt, hogy a szubjektum a panoptikus közeg ellenére is képes létezni. Ennek kimutatása során a generatív antropológia állításait veszem alapul (például Raoul Eshelman és Eric Gans munkáit), ezen túl pedig Theresa de Lauretis *space-off* (transzparens térben és azon kívül megvalósuló egyénített tériesség), Rosi Bradiotti *nomád* (térhez nem kötött szubjektum), és Bourdieu *habitus* (az egyén akkumulált tapasztalatai alapján megszülető értelmező filter) koncepcióját alkalmazom, valamint afroamerikai feminista gondolkodók elméleteit (például Rachel DuPlessis a női hang újramegtalálásáról alkotott definícióját [*unsilencing*] és bell hooks *visszabeszélés* [*talking back*] koncepcióját). A célom az, hogy ezekkel az elméletekkel magyarázatot találjak Hurston

női regényalakjainak autonóm szubjektivitására és értelmezni tudjam felszabadító helyteremtésük dinamikáját.

3. Az eredmények

A jelenlegi kutatás kontextusát azzal teremtettem meg, hogy két, látszólag egymást kizáró térmegközelítést vázoljak fel: a fenomenológiai helyteremtést és a poszt-marxista helytermelést. Az első esetben a szubjektív én bizonyul aktív ágensnek a tér és a hely kialakításában. A szubjektum habitusa az, amely a múlt tapasztalataiból fakadóan lehetővé teszi a szubjektum számára a hely belakását. A testet öltött szubjektum életre kelti és maga köré szervezi a teret. Ezzel szemben a poszt-marxista szemlélet szerint a szubjektum decentralizált és olyan térbe ágyazódik be, amelyben hatalmi kontextusok befolyásolják a helyteremtést, s ezek végsősoron a szubjektumot magát is pozícionálják. Így a szociális tér helyei diszpozitívnak bizonyulnak, és ezáltal elősegítik a poszt-marxista szubjektum térben történő indoktrinációját és identitásba való szocializációját.

Felvázoltam egy kevésbé merev elméleti keretet—bár nem a két elméleti paradigma szintéziseként—, amely mindkét iskola tanulságait képes hasznosítani. Bármennyire is szocio-politikai fixációként éli meg a szubjektum a szociális teret, sikerül számára módot találni a határátlépésre a heterotopikus mellérendelés és a hibridizáció által. Ezek a térbeli gyakorlatok a szociális tértől elszakadva újrafogalmazzák a korábban indoktrináló helyeket is. Soja és Bhabha elméleteire támaszkodva a szubjektum ezen tevékenységét *thirding*nek neveztem, amely a teret újraíró és újrastrukturáló gyakorlatra utal. Az adott szocio-politikai fixáció során a *thirding* lehetővé teszi a kategorizáció visszautasítását, a szubjektum számára pedig lehetőséget ad arra, hogy szubjektivitásának bizonyítékaként kreatív módon konstruálja meg a helyeit.

Tér- és helyelméletek segítségével bizonyítom, hogy Hurston két legismertebb művében, a *Their Eyes Were Watching God* és a *Jonah's Gourd Vine* című regényekben olyan kulturális teret hoz létre, amely leghívebben kulturális filozófiájának tükrében írható le. Filozófiája az afroamerikai kultúra antropológiai megközelítésén illetve az amerikai (faji és nemi) mátrix megtapasztalásán alapul.

Hurston stratégiája az afroamerikai kulturális performanciák és helyek ismeretére épül. Azzal a céllal éleszti újra az olyan kulturális performanciákat, mint a bennfentesség taktikája, a *call-and-response*, vagy a *tricksterizmus*, hogy az afroamerikai közösség inherens természetét leírja, ahogy az kifejezésre jut az egyén és a közösség kapcsolatában. A látszólagos ambivalencia kötődést és interdependenciát sugall, ugyanakkor az afroamerikai közösségtől való eltávolodást is, és ez tulajdonképpen a közösségen belüli szubjektivizációt jellemzi. Hurston regényei így az egyénnek a közösséggel szembehelyezkedő, de mindig ahhoz kapcsolódó törekvését fejezik ki. Az egyéni cselekedet, amely szükségképpen centripetális performancia, az afroamerikai kulturális magot erősíti ahelyett, hogy sértené azt. A mag pedig, anticipálva a látszólagos elszakadó cselekedetet, *call-and-response* kommunikációs minta szerint reagál. Ez az alapvetően intrakommunális minta teszi lehetővé Hurston számára, hogy multidimenzionálisan közeledjen az afroamerikai kultúrához, mivel az improvizáció a kulturális környezetben belüli pluralizmust és heteronómiát mozdítja elő. Hurston kulturális/kozmológiai terében a helyek megteremtése hasonló jellemzőket mutat: regényalakjai szubjektivitásának kifejezésre juttatása érdekében a helyeit hibridizálja azok invertálása által. Az ebből fakadó fixáció hiánya a kulturális bemelegítés bizonyítéka és a bakeri *földalatti performancia*, illetve a gatesi *trickster* performancia manifesztációja.

Hurston írói stratégiája bemutatja kulturális énjét is. Írásaiban az irodalom és antropológia paradigma váltogatása oly mértékű, hogy regényei olykor etnográfiként, narrátora pedig résztvevő-megfigyelőként olvasható. Hurston kulturális filozófiájában az írás

az autentikus kulturális tér megvalósulása. Az inautenticitás kritikai vádjával szemben Hurston olyan afroamerikai kulturális cselekedetet revitalizál, amely *masking*ként írható le. A *masking* stratégiája, amely miatt kulturális terét olykor statikusnak bélyegezték, egyértelműen az irodalomhoz való kulturális közelítésként, tehát belülről való írásként értelmezhető. Ez a stratégia nem az elfedést szolgálja, hanem olyan világ felfedését, amelyben a heterogeneitás kulturális változatosságra és dinamizmusra utal. Így magyarázatot nyer az is, miért volt Hurston kora vitatott alakja: visszautasította a kategorizációt életének minden aspektusában, az írást is beleértve.

A kulturális felfogás által sugallt játékosság a helyteremtésében is megnyilvánul. Ahogyan az afroamerikai kulturális performancia is a közösség és az egyén mátrixában értelmezhető, úgy az egyéni helyteremtés is szocio-kulturális tér transzparens környezetében bontakozik ki, amely explicit és implicit hatalmi mechanizmusokkal normatív környezetet állít fel. Így gyakran indoktrinálónak bizonyul, ezáltal befolyásolva az egyén helyteremtését is. A helyteremtés azonban fenomenológiai entitásként jelentkezik, amely a szubjektivizáció folyamatának elengedhetetlen részét képezi. E kettősségben a legfontosabb kérdés az, hogy mindez hogyan történik.

Hurston esetében jogosan állítható, hogy a két tényező, kultúra (nem elsősorban a faj) és gender két egymást átfedő, de ugyanazon kulturális tér különböző aspektusait kijelölő teret hoznak létre. Ezekben a terekben a helyteremtés/identitásszerzés során Hurston *trickster* energiákkal áthatott stratégiák segítségével alakítja ki kulturális terét és helyeinek hálózatát, amelyek egyszerre *enkulturáltak* (*encultured*), abban az értelemben, hogy afroamerikai kulturális teret reprezentálnak, és *nemesítettek* (*engendered*).

A fixáció hurstoni visszautasítása helyeinek természetében kerül előtérbe, mind pozícionáltságuk, mind belső struktúrájuk révén. Bhabha *thirdspace* és Soja *thirthing* koncepcióit használva mutatok rá Hurston helyeinek hibridizációjára. E koncepciók sugallta

stratégiák áthatják kulturális terének minden aspektusát. A gender által létrehozott helyeket *space-off*ba fordítja át, hogy női alakjainak szubjektivitását alátámasztó, különbséget szignifikáló pozíciót biztosítson. Az afroamerikai helyeket nem-hellyé formálja, hogy bemutassa regényalakjainak távolságot teremtő, ugyanakkor mégis mainstream pozícióját az afroamerikai kultúra (pontosabban a Harlemi Reneszánsz) vonatkozásában. Religio-kulturális térben liminális helyeket alkalmaz, ezáltal lehetővé téve szubjektumai számára az egyéni (de kulturálisan kondicionált) találkozást a numinózussal.

A *thirthing* arra enged következtetni, hogy az ily módon kialakított hely kilép a transzparens tér és az individuális helyteremtés oppozíciójának korlátozó dialektikájából. Nem jelenti a szociális tér éles visszautasítását, helyeinek elvetését, vagy értékeinek messzemenőig való tagadását. A különbség sokkal inkább egy másik szinten konstituálódik, ahol a szereplők az adott szociális tér kellékeit (például a hely) és stratégiáit (például a hatalmi mechanizmusok) használják fel, vagy ezeket egy másik, szubjektív térbe építik be. Mindez nem a terek szintézisét vonja maga után, hanem az adott szociális téren belül a tér újraírását.

Hurston azonban nem azért alkalmazza a *thirthing* stratégiáját, hogy egyszerűen újraírja a szocio-kulturális teret. Az a szándéka, hogy olyan integrált kulturális teret alkosson meg, amely lehetőséget nyújt az afroamerikai szubjektum számára, hogy saját kultúrájában ágens lehessen. A *thirthing* helyei mindig kapcsolódnak az afroamerikai kultúrához; még akkor is, ha köztes helyekről van szó (*in-between*): mindig abba a szocio-kulturális térbe ágyazottak, amelyet Hurston látszólag kritizál. Hurston filozófiájában a *thirthing* ezért a kulturális befogadás és kiemelkedés eszköze.

A kulturális kiemelkedés leginkább a religio-kulturális térben motivált: Hurston főszereplői, John a *Jonah*'sban és Janie a *Their Eyes*ban liminális helyeket keresnek fel, ahol szubjektivációjuk az *axis mundi*ban teljeseedik ki. Liminális helyeken erősítik meg tehát

szubjektivitásukat—olyan helyeken, amelyek egy beavatási rituálén keresztül az afroamerikai tradícióhoz kötik őket. Ezek a helyek egy fekete szent kozmosz részei, amelyet áthat az afroamerikai kozmológia és az afroamerikai szubjektum liminális helyekre történő rituális mozgása.

Hurston nem-helyei és *space-off* helyei esszenciálisnak bizonyulnak a kulturális térben. Egyszerre a szubjektiváció segédeszközei és egy motivált afroamerikai kontextus kommunikációs felületei. Ezek a helyek egyrészt repedést jeleznek az afroamerikai kultúra és a gender hegemon diskurzusában, mivel ágencia, illetve alternatív „tériesség” [*spatiality*] felállításának lehetőségét vetítik előre. Másrészt egyéni állásfoglalások a Harlemi Reneszánsz mainstream kulturális diskurzusával és a transzparensz szociális tér gender-diskurzusával szemben is.

Hurston terei látszólagos rigiditásuk ellenére is dinamikusak. A tér és a hely kölcsönhatása oly módon viszi színre a közöttük végbemenő interakciót, hogy biztosítja az individuális helyek létének indokoltságát a szociális tér különböző aspektusainak tekintetében. Kapcsolatukat Hurston interrelációként konceptualizálja, nem pedig hierarchikus viszonyként. Ez az afroamerikai minta a tradicionális *call-and-response* dialogicitást követi, amely során a peremhelyek kiegészítő kategóriák és az afroamerikai kultúra szükséges kipányvázottságát biztosítják.

4. Kapcsolódó publikációk

a. Könyvfejezet

“Női helyek—férfi terek Zora Neale Hurston *Their Eyes Were Watching God* című regényében.” *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*. Szerk. Séllei Nóra. Debrecen: Orbis Litteratum, 2007. 141-57.

b. Tanulmányok

“Cultural Space as a Modernist Non-Place in Zora Neale Hurston’s *Jonah’s Gourd Vine*.”

Gender Studies 1.7 (2008): 17-26.

“Feminine Social Space in Zora Neale Hurston’s *Their Eyes Were Watching God* and

Jonah’s Gourd Vine.” *Gender Studies* 1.5 (2006): 37-49.

“Motherwit in the Works of Zora Neale Hurston.” *HUSSE Papers* (2002): 95-109.

“The Ambivalence of Zora Neale Hurston’s Imaginative Space.” *British and American*

Studies (2004): 187-97.

c. Elektronikus folyóirat

“Transparent Space and the Production of the Female Body in Zora Neale Hurston’s *Their*

Eyes Were Watching God and *Jonah’s Gourd Vine*.” *Americana* 3.1 (Spring 2007).

<<http://americanajournal.hu/vol3no1/gaal-szabo>>.